

Prof. IVO VISKOVIĆ
Dubrovnik

Vuk Stefanović Karadžić

Ove godine jugoslavenski narodi proslavljaju stotu godišnjicu smrti genijalnog reformatora našeg jezika i pravopisa, skupljača i izdavača naših narodnih pjesama, pripovijedaka, poslovice, zagonetaka i pitalica, velikog nacionalnog radnika, kao i jednog od osnivača naše nauke o jeziku — lingvistike i filologije — Vuka Stefanovića Karadžića.

Vuk Karadžić pojavio se na pozornici narodnog i kulturnog života poslije Karadorđevog ustanka, kada je srpski narod vlastitim samopouzdanjem i odlučnošću stvorio prvu samostalnu državu poslije petvjekovnog ropstva pod turskim jarmom. Do 1804. godine srpski narod živio je pod turskom okupacijom, ali nikada nije klonuo, već je preko hajduka i ustanika vječno pružao otpor i Turcima i svim zavojevačima. U Srbiji tada nije bilo uvjeta da se razvije neki izrazito kulturni centar, jer se morala voditi borba za goli život i egzistenciju. Tako se kulturna djelatnost čitavog srpskog naroda mogla odvijati i slobodnije razvijati samo u onim srpskim krajevima koji su se nalazili pod vlašću Austrije. Svakako da je u tome prednjačila današnja Vojvodina koja je u Novom Sadu i Sremskim Karlovcima imala izrazito snažne ekonomske, društvene, kulturne, a i političke pozicije. Međutim, slobodarski duh srpskog naroda nije u potpunosti mogao doći do izražaja u tim krajevima, jer tamošnji Srbi uživali su privilegije austrijskih vlasti, te se nije mogla izraditi mogućnost samostalnog izgrađivanja istinske narodne kulture i političke nezavisnosti, a i tokom vremena Srbi u Vojvodini, smješteni u novom ambijentu, izgubili su one oštre crte borbenosti i nepokolebljivosti. Tako su vojvođanski Srbi morali čuvati svoja prava i privilegije, naslanjajući se na moćno rusko zaleđe, pa im se je i književni jezik u 18-tom stoljeću formirao u čudnoj mješaviti starocrkvenoslavenskog, ruskog i narodnog jezika. Na taj način srpska manjina u Austriji mogla je nekako sačuvati svoju jedinstvenost i nacionalnost.

Prema tome Novi Sad bio je u to vrijeme kulturni centar čitavog srpskog naroda, a Matica Srpska u tom gradu bila je okupila oko sebe sve najizrazitije predstavnice naučnog i kulturnog života srpskog naroda koji su ljubomorno čuvali sve te osvičtale tradicije pa među ostalim i taj arhaični »slavjano-serbski« jezik, tj. mješavinu crkvenoslavenskog, ruskog i srpskog jezika. Kao najveći pobornici tog kulta bili su dr. Jovan Hadžić, u književnosti zvani Miloš Svetić, zatim književnici Milovan Vidaković, Joakim Vujić, tvorac srpskog nacionalnog teatra, kao i brojni drugi eminentni predstavnici srpskog kulturnog života toga vremena.

Sve do 1847. godine Vuk Karadžić vodio je žilavu i ogorčenu borbu protiv Matice Srpske, odnosno njenih tvrdo-glavih prvaka, kao i protiv crkvene hijerarhije u Sremskim Karlovcima na čelu s mitropolitom Stevanom Stratimirovićem da bi se u javni život, škole i administraciju uveo čisti narodni jezik. Vuk je starinom Hercegovac, jer se njegova obitelj prije pola vijeka bila doselila u selo Tršić kod Loznice iz Drob-njaka pod Durmitorom. Kao ijekavac Vuk Karadžić se odmah, bez oklijevanja, opredijelio za takozvane hercegovачke narodne govore s novom akcentuacijom i novim oblicima. »Piši kao što govoriš, a čitaj kao što je napisano«, bila je lozinka koja je zahtijevala fonetski pravopis, a njezina docnija modifikacija »piši kao što narod govori« nužno je u ono vrijeme zahtijevala uvođenje u književnost pravog štokavskog narodnog dijalekta, što je sve značilo, istinsku demokratizaciju narodne književnosti, umjetnosti i kulture uopće. Donekle se Karadžić u tome razlikovao od Ljudevita Gaja i hrvatskih iliraca uopće, jer su se oni godine 1836. opredijelili za štokavski i ijekavski dijalekat kao zajednički književni jezik, ali su unosili u nj elemente iz starijih govora i drugih dijalekata.

Veliku podršku Vuk Stefanović Karadžić imao je u omladini koja je shvatila značaj njegove reforme i koja se istinski borila za demokratizaciju srpske kulture. Kao najzna-

čajniji predstavnici omladine bili su svakako Branko Radičević i Đuro Daničić. Iste godine 1847.,* kada je Vuk Karadžić preveo sa crkvenoslavenskog na narodni jezik »Novi zavjet«, koji je postao obrascem novog književnog jezika i pravopisa, Branko Radičević je objavio na narodnom jeziku svoje »Pjesme« u kojima je došla do izražaja ljepota našeg narodnog jezika, a sve te njegove pjesme obiluju borbenim optimizmom i razgranatom mladošću. Ali Radičević je otpustio od Karadžićevog principa da treba pisati ijekavskim dijalektom te je svoje pjesme napisao ekavštinom. Drugi Vojvođanin Đuro Daničić, genijalni naš jezikoslovac, koji je svoje velike sposobnosti i svoju darovitost poklonio Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti i bratstvu i jedinstvu Hrvata i Srba, — godine 1847. objavio je svoj »Rat za srpski jezik i pravopis«, naučnu raspravu kojom je obezoružao Karadžićeve protivnike. Argumentirano, na najvišoj naučnoj visini, Đuro Daničić dokazao je da je borba Vuka Karadžića za reformu književnog jezika i pravopisa opravdana i da njegovi protivnici koji su ga okrivljavali za mnogo što pa čak i da namjerava pokatoličiti Srbe, — griješe i da je njihova larva i buka izlišna. Đuro Daničić je prema tome imao određen pravac rada — borbu za realizaciju ideja Vuka Karadžića i sigurnu tehniku u svojoj borbi — rezultate suvremene slavistike.

*Još u vrijeme Hrvatskog preporoda Vuk Stefanović Karadžić održavao je prisnu vezu s Ljudevitom Gajem, Ivonom Mazuranićem, Vjekoslavom Babukićem i drugim prvacima ilivizma.** Za Karadžića je osobito značajna težnja za ujednačenjem srpskog i hrvatskog književnog jezika, koji su se onda prilično razlikovali. Svoje poglede Vuk Karadžić je najjasnije izrazio godine 1846. u polemici s hrvatskim jezikoslovcem Vjekoslavom Babukićem, naglašavajući kako svi treba da se trudimo »da bi nam jezik u knjigama bio tako jednak da se svaka knjiga može od slova do slova preštampati od latinskih slova slavenskima, a od slavenskih latinskim«, tj. da razlika bude samo u latinici i ćirilici. Vuk Karadžić je stekao veliku zaslugu i reformom srpske ćirilice, izgrađivši je na principu da svaki glas treba da ima svoje i to samo jedno slovo. Izbacio je 13 nepotrebnih slova iz starije ćirilice i stilizirao neka nova slova te je tako stvorio azbuku sa 30 slova koja odgovaraju glasovima našeg današnjeg suvremenog jezika.*

Reforma Vuka Karadžića došla je do izražaja i u »Srpskom rječniku« godine 1818., ali je taj Rječnik godine 1852., u redakciji Đura Daničića, dobio svoj konačni oblik i sa svojih 47 tisuća riječi dugo vremena bio glavni izvor za poznavanje novoštokavskog književnog jezika i u Srba i u Hrvata. Veličina je Vuka Karadžića u tome što je on iz narodnih govora oštroumno lučio ono istinsko književno od neknjiževnog, te nije priznavao za književno baš sve ono što se nalazi u narodnim govorima. On je i usavršavao svoj tip književnog jezika: odbacio je narodni izgovor »devojka«, »ćerati« i opredijelio se za tjerati i djevojka, kako se onda govorilo na dubrovačkom području. Do 1836. godine Vuk Karadžić nije uopće bio uveo glas »h« u književni jezik, ali kada se je putovanjima po našim krajevima uvjerio o njegovu narodnom i književnom prostranstvu, on ga je te godine uveo i odredio da ga treba pisati ondje gdje mu je po etimologiji mjesto.

Ogromne su zasluge Vuka Stefanovića Karadžića i za hrvatski i za srpski književni jezik, nakon kojih možemo govoriti o hrvatskosrpskom ili srpskohrvatskom književnom jeziku. Neki ocjenjivači, na osnovu činjenice da je Karadžić uveo narodni štokavski dijalekt u srpsku književnost, zaključuju da on ima u tome isto taku zaslugu i za hrvatsku književnost. Vuk Stefanović Karadžić je uistinu stekao velike zasluge za usmjeravanje razvoja hrvatskog književnog jezika, ali Hrvati su narodni štokavski dijalekt imali u književnosti nekoliko stoljeća prije Ljudevita Gaja i Vuka Karadžića. Ljudevit Gaj

je samo taj dijalekt proglasio zajedničkim, napuštajući kajkavski i čakavski dijalekt. I sam Vuk Stefanović Karadžić sasvim jasno rekao je godine 1847. ovo: »Mi svi znamo da se u nas Srba počelo pisati narodnijem jezikom od vremena Dositeja Obradovića koji je 1783. počeo srpski pisati i govoriti da treba tako pisati. Ali da rećemo da su to počeli i prije Dositelja Orfelin i Janković, koji su srpski samo počinjali pisati ne kazujući zašto to čine, opet svakojako mi nijesmo u tome uranili prije druge polovine osamnaestoga vijeka; a braća naša zakona rimskoga, osobito Dubrovčani i Dalmatinci, pisali su u XVI vijeku najveći jek! I naš Dositije mjesto ostaloga dokazivanja da valja za Srbe srpski pisati ili barem uz ono, mogao je slobodno kazati da se ugledamo na braću svoju zakona rimskoga. Istina da ni svi oni nijesu pisali dobro i lijepo, kao ni u nas što se ne piše; ali su mnogi pisali tako čisto i dobro da im jezik i mi danas možemo uzeti za ugled, i da je u ostalijem slavenskiem narodima teško naći spisatelja onoga vremena koji bi se s njima mogli isporučiti. Svima je našijem književnicima poznat Reljkovićeve »Satir« i Došenova »Aždaja sedmoglava« koje su knjižice i našijem ćirilskijem slovima preštamane«.

Kao što se iz gornjih riječi Vuka Stefanovića Karadžića najjasnije vidi, on je veoma objektivno i pravilno gledao na stvari i priznavao da su i Hrvati i srbi zaslužni za uvođenje štokavskog dijalekta kao zajedničkog književnog jezika i za Srbe i za Hrvate. Zato nije nikakvo čudo što je Vuk Karadžić imao jednako vjernih sljedbenika i u Srba i u Hrvata. On je preko svojih učenika Đura Daničića, Tomislava Maretića, Ivana Broza u tolikoj mjeri djelovao na književni jezik Hrvata u XIX i XX stoljeću, vraćajući ga na narodne novoštokavske i ijekavske govore, da se s pravom može reći da su Vukovci izvojevali veću pobjedu u Hrvatskoj nego u Srbiji.

O tome govori i Maretićeva »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« iz 1899. godine i Broz-Ivekovićev »Rječnik hrvatskog jezika« iz 1901. god., kao i brojne rasprave profesora Stjepana Ivšića, koji je u posljednje vrijeme, sve do svoje smrti bio je i ostao najdosljedniji Vukovac na čitavom hrvatsko-srpskom jezičnom području. Pokojni Stjepan Ivšić isticao je to i u našem Dubrovniku, gdje je dva puta boravio na liječenju u Klimatskom lječilištu na Lapadu. A i pok. prof. Antun Barac bio je dosljedni Vukovac, te se to osjeća u brojnim njegovim radovima, a i profesori dr Mate Hraste, dr Ljudevit Jonke i mnogi drugi hrvatski učenjaci.

Sve te činjenice govore da je Vuk Stefanović Karadžić stekao velike zasluge za noviji književni jezik ne samo Srba nego i u Hrvata. Ali zbog sveukupnih zasluga za srpski narod on je s pravom nazvan *ocem srpske književnosti*. Nesumnjivo, Karadžićev rad znači i okončanje formiranja jedne nacije. A samim stvaranjem specifične nacionalne kulture srpskog naroda, uvodi se taj narod u svjetsku kulturnu zajednicu.

* Godina 1847. je jedna od najznačajnijih u kulturnoj povijesti Južnih Slavena. Te godine pojavio se Njegošev »Gorski vijenac«, zatim Prešernov »Sonetni venec«, dok se Mažuranićev ep »Smrt Smail-age Čengića« pojavio 1846. u almanahu »Iskra«. Godine 1847. zaslugom Ivana Kukuljevića i ostalih preporodnih radnika, uveden je hrvatski jezik u škole, urede i javni život. Te godine Karadžić je ovjenčao svoju borbu — pobjedom.

** Izgleda Vuku Karadžiću, Branku Radičeviću i nekim drugim srpskim prvacima na kulturnom području, smetalo je, kao i najvećem slovenskom pjesniku Francu Prešernu, ime ilirsko, koje je docnije Josip Juraj Strossmayer zamijenio imenom — Jugoslavenskim.